

Còdol (codó, codina) en la toponímia

CARLES DOMINGO

Còdol, codina i el terme, tan sols toponímic, *codó*: heus ací tres mots que es poden reclamar evidentment d'un mateix llinatge. En efecte, el significat de tots tres es refereix bàsicament a presentacions específiques de la matèria pètria en el paisatge, on les formacions rocoses que constitueixen són singulars segons el mateix caire: llur aspecte fragmentat o desacoblat, solt o, si se'n permet l'anglicisme, discontinuat. Així, o bé fan referència a rocs o fragments de roca posteriorment desbastats i polits (*còdols*), o bé als elements rocosos de grans dimensions, més o menys separats de la resta del relleu o fins i tot aïllats, en un entorn paisatgístic on l'aflorament rocós és dominant i s'imposa pertot, o, si més no, no hi pot passar desapercbut: això és, les rocas o penyals (*codina* i *codó* i, segons com, *còdol*).

Tot això sembla coherent, creiem, amb la hipòtesi que dona Coromines sobre l'etimologia d'aquests mots. En concret, conjectura una base comuna, per bé que diversificada, de pertinença indoeuropea però anterior a la romanitat, i pressuposa, talment plançons brostats d'una mateixa rabassa, tres o quatre ètims; a saber, *kotalo-koteno per 'còdol'; *kotono /one per 'codó' i *koteina, llatinitzat *kotina per 'codina'.

Fent un incís, pensem que és potser el nucli fònic *kot-* compartit per totes aquestes variants el responsable de

transmetre en les realitzacions actuals aquesta caracterització fonamental com a material petri particularitzat.

Còdol, en l'accepció de la llengua viva, esmenta, com és sabut, un 'fragment de roca dura, allisat i arrodonit a causa del rodolament a què l'ha sotmès l'acció de les aigües'. Una pedra, doncs, d'aspecte, diríem, llis i polit, que pot ésser més o menys grossa, però mai tant que no sigui manejable, i que es troba a les vores i a la llera dels corrents d'aigua i a les platges¹.

Generalment, però, no hem de pensar en aquest significat quan la paraula *còdol* apareix com a nom d'un lloc, si més no, quan hi figura en singular. I és comprensible: poc podríem identificar un indret per la denominació si aquesta no fa sinó referència a un element que, si és únic, és totalment irrellevant. L'element identificador ha de caracteritzar el paratge i, per tant, si aqueix és anomenat *còdol*, o sia 'roc d'una certa mena', aquest roc especial ha de ser-hi molt visible. Potser la manera més fàcil d'aparèixer com a especial és que sigui gros, almenys segons les magnituds pròpies dels components definidors d'un paisatge determinat; és a dir, que es tracti d'un penyal o una rocassa que hi hagi en aquell indret que cridi l'atenció (sovint ajudant-hi una situació destriada); per tant, que en certa manera pugui fer de marca o punt de referència en aquell indret. Un element de referència no privatiu d'aquell lloc i, per tant, distingit específicament amb un nom comú, vàlid teòricament per a totes les ocurrences del fenomen; en la pràctica, tanmateix, limitat a unes zones concretes del domini lingüístic.

De fet, *còdol* en aquesta aplicació funciona sovint com a genèric. Doncs bé, quan això s'esdevé, els determinatius que hi solen aparèixer (*llarg* o *dret*, per exemple) tan sols poden ser pertinents en el cas que *còdol* esmenti, en

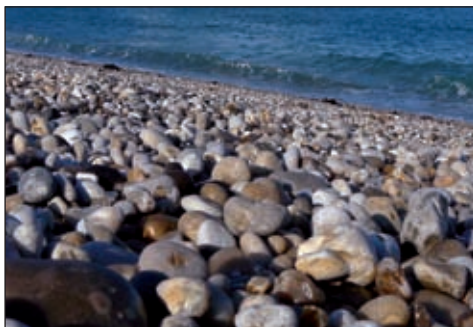
el topònim considerat, un penyal. Això és, són uns determinatius que corroboren el que hem dit adés.

Val a dir que una tal accepció de *còdol* generalment no és coneguda; podríem dir que *còdol* en aquesta accepció és un arcaisme. Això fa que actualment el topònim *còdol* hagi esdevingut a vegades sols el nom d'un determinat paratge, sense que hom hagi esment de l'accident rocós pel qual li ha estat atribuït per extensió aquest nom. O bé que aquest accident rocós concret sigui anomenat, amb una tautologia, *roc del Còdol*, posem per cas.

Tenim, per exemple, que es denomina així una rocassa de la vall de Marfà (terme de Castellcir, al Moianès), en què el determinatiu *còdol* és precisament el nom que es dona al paratge on es troba aquest roc. Una rocassa que no és sinó el vell *còdol Sabater*, triat com a fita en la fixació dels límits entre Marfà i Mojà l'any 1852².

Sobre l'extensió de l'accepció toponímica de *còdol* com a penyal, Coromines aporta un testimoniatge extrem de ben endins del País Valencià (on, altrament, la forma dominant amb què es presenta el mot és *codol*). Es tracta del topònim *puig del Còdol*, que va trobar a Lutxent (Vall d'Albaida).

A les Balears, i segons ens reporta el geògraf Antoni Ordinas, *còdol* en l'accepció de 'rocassa' es troba d'una manera equitativa en cada una de les illes majors. El *Corpus de toponímia de Mallorca* de Josep Mascaró recull uns quants casos en què el mot es presenta acompanyat de determinatiu. Aquest pot ésser un nom personal d'algú relacionat amb l'indret, com, per exemple, en la denominació d'una cova del coster solletric del puig Major, al terme del Fornalutx –la cova des *Còdol des Ròfols* («Ròfols» per *Ràfols*, segons el Diccionari Alcover-Moll)–, o bé en el nom d'una rocassa que es troba en el camí de Caimari (municipi

Còdols vora el mar

FOTO: internet

1. També immobilitzat dintre un ciment en la roca dita *conglomerat*; la roca, per exemple, que trobem a Montserrat, a Sant Llorenç del Munt o al Montsant.
2. Cal dir que hem vist que actualment se'n recuperava el nom en una fotografia del dit roc, apareguda en la revista *Modilianum*, de Mojà.

de Selva) al santuari de Lluc, el *còdol d'en Ceba*. O també, aqueix determinatiu pot ésser simplement una referència a una particularitat física del *còdol* que crida l'atenció; com, posem per cas, quan el coneixen per *es còdol Negre* (és a dir, de color fosc), una apel·lació que trobem repetida en dues roques a Santanyí i en una altra d'Artà (com podem veure, totes tres d'indrets de la serra de Llevant); o, així mateix, en el cas pintoresc d'una roca del terme d'Alcúdia que coneixen per *es còdol qui-vol-caure*, perquè deu correspondre a una roca que es manté en un aparent equilibri inestable, és a dir, perquè potser es tracta d'una pedra basculant.

Al Principat hem trobat enregistrat en bona part cartogràficament *còdol* en aquest sentit a la Catalunya central, amb un nucli de superior freqüència situat al Moianès (potser, però, perquè hi hem tingut més accés).

Anant de ponent a llevant, el primer topònim en què l'hem localitzat és en la denominació *serra de Còdol-redon* —un dels relleus bagencs de la zona de transició entre el Pla de Bages i l'altiplà de Calaf, a la part dreta de la vall de la riera de Rajadell. L'arcaisme de la terminació en *-n* de l'adjectiu *redon* és congruent amb el sentit també arcaic que cal suposar per al substantiu que determina, i l'aglutinació deu procedir de l'obsolència compartida dels dos components.

Tant cap a ponent, però més al nord, Coromines esmenta una partida dita escaridament *el Còdol*, a Tuixén (Solsonès). Baixant fins al baix Berguedà, a la vall de la riera de Merola, al terme de Casserres, tenim el *roc del Còdol*, que en l'*Atlas topogràfic de Catalunya* és marcat com a pic. Aquest topònim o similar per a cim, el veurem repetit en altres punts acimats, els quals deuen tenir en comú una terminació rocassa.

Ja passant a l'esquerra del Llobregat i en un punt de la ratlla fronterera entre els termes bagencs de Mura i el Pont de Vilomara, a la confluència de dos torrents, tenim el *Còdol Llarg*, una denominació en què l'adjectiu *llarg* deu fer referència a la verticalitat de la rocassa. Val a dir que, en el caient d'aigües immediat a aquelles valletes i més a prop del poble de Mura, tenim el paratge dit *els Codolos-*

ros, un nom ben apropiat atesa l'abundància de roques que s'hi troben.

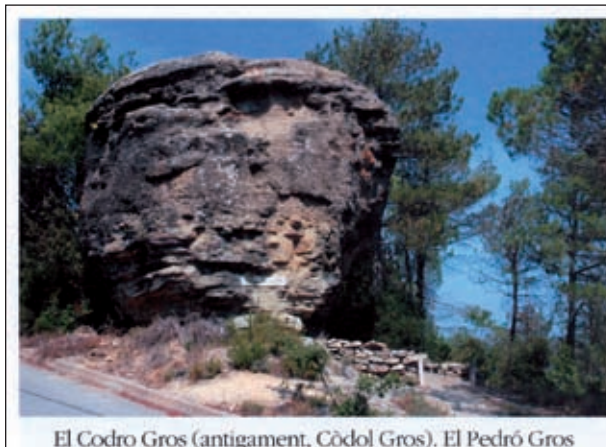
Aquests dos darrers casos són els únics testimoniats de *còdol-rocassa* que hem sabut trobar al massís de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. No deixa de sorprendre aquesta absència —que també s'esdevé a Montserrat— si en considerem la composició litològica: roca conglomerada amb un modelat característic fet a base de monòlits en aplec sovint tumultuos.

Entrant ja al Moianès, tenim en primer lloc els *codros* (de Monistrol de Calders), dels quals parlarem més endavant. Avancem, però, que *codro* no és sinó una variant de *còdol*, i que és en el terme del poble esmentat on hem trobat tots els casos; una ocurrència, cal dir, verament insòlita, que s'estroneja del tot bon punt abandonem el terme.

En efecte, el *còdol Sabater* o *roc del Còdol*, al qual ja ens hem referit abans, es troba precisament a la vall de Marfà (un enclavament del municipi de Castellar falcat entre Moià i Castellterçol), l'eixida d'aigües de la qual (la *riera Golarada*) és justament al susdit poble de Monistrol.

Aqueix *roc del Còdol* de Marfà es troba, com ja hem dit, al paratge anomenat *el Còdol*. Un nom, refermem, que té per metonímia i no pas perquè es refereixi a la cinglera de to blanquinós que s'hi troba, com suposa Garcia-Pey.

Més cap a llevant, al terme de Sant Quirze Safaja tenim dos *còdols-rocassa* inequívocs, el *còdol Dret*, una roca dreta que hi ha en un revolt del camí de Sant Pere de Bertí, i el *còdol Rodó*, un «gran rocam a la cinglera», proper al lloc conegut per *la Carassa*, tal com ens informa Garcia Pey, el recopilador de noms del terme, això és: a la carena del *puig d'Olena*, de la qual *la Carassa* és un indret sortint.

El Codro Gros (antigament, Còdol Gros). El Pedró Gros

Deixant l'altiplà del Moianès, tornem a trobar el terme *còdol* en el dit valor al confí nord-est de la Plana de Vic, a l'entrant del Ter per les Guillerries. En aquest veral, amb molta roca mare al descobert, especialment als engorjats, n'hem arrellegat dues ocurrències.

L'una és el *Còdol Dret*, nom que era el d'una antiga colònia fabril del terme de les Masies de Roda, que fou abandonada quan es construï l'embassament de Sau, perquè, si pujava el nivell de l'aigua, es podia negar. L'adjectiu *dret* qualificat *còdol* escau a la perfecció per a la denominació d'alguna penya manifestament vertical que hi devia haver o encara hi ha a l'indret.

L'altra ocurrència es troba al terme veí de Santa Maria de Corcó, dintre el congost per on s'escola la riera de les Gorgues. Es tracta del nom d'una cascada (en realitat, un tram com d'escala d'esglaons molt drets per on davalla a salts l'aigua) que Ramon Vinyeta, l'autor de la monografia-guia que popularitzà aquest engorjat en el món excursionista, identifica com la *cascada del Còdol*, pel «còdol d'extraordinàries dimensions» (és a dir, la rocassa) que «dorm impassible al llit del riu», aigües avall immediatament abans d'aquest saltant. Així mateix, ben a la vora del seu extrem superior hom pot veure a la roca les marques deixades per un antic molí desaparegut, emportat per l'aigua, el qual deu correspondre a un *molí del Còdol*, que el recollector de la toponímia de la zona ens comunicà en la confecció dels mapes a escala 1:5000 per a l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

Esmentem finalment dos *còdols* més, localitzats, però, devers el nord, al Ripollès. L'un és el *turó de Còdol* (Ogassa), un turó situat damunt mateix del mas del mateix nom; per tant, que es deu dir així en referència a aquesta casa (si bé

pot ésser també que el nom de la casa li vingui del fet de tenir aquest element del relleu potser a la mateixa quintana de la masia, si més no, pel seu entorn).

L'altre és també el nom d'una casa de pagès, la qual és dita *el Còdol*, ben segur per les mateixes raons abans esmentades. Es troba al terme actual de Camprodon, en la seva part de fet garrotxina, al vessant de la dreta de la vall de la riera de Bolòs, sota mateix de Puig Ou.

Els codros

Ens hem referit abans als codros de Monistrol de Calders. Coromines n'esmenta dos, el *codro Gros* i el *codro Barret*, i constata que, almenys quan els va recollir, hom encara era més o menys conscient que el mot no era sinó una variant o deformació de *còdol*. Després hem vist que, si més no, en el mapa *El Moianès* de l'Editorial Piolet i en la *Gran geografia comarcal de Catalunya* se n'hi afegia un altre, el *codro Bressol*. El cens complet dels codros de Monistrol de Calders, però, no és donat fins al 2006, amb la monografia sobre el dit poble, de Gustau Erill i Pinyot, el qual n'afegeix, als tres codros esmentats, tres més: el *codro Bolet*, el *codro Llambat* (és a dir, senyalat pel llamp) i el *codro del Serrat del Trompa*, tots ells ben localitzats i esmentats com a rocasses.

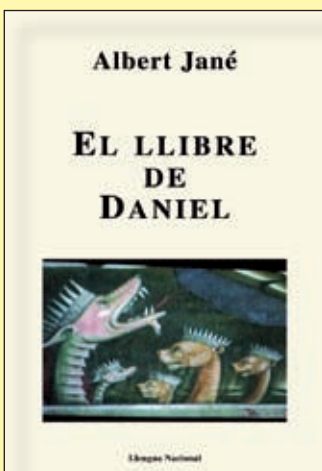
El mot *codro* ha estat objecte en algun lloc d'una ultracorrecció que ha convertit la *o* oberta en el diftong *ua*, i l'ha transformat en *quadro*, una paraula intel·ligible, tanmateix incoherent amb la cosa que anomena. N'hem pogut espigolar tres casos. De l'*Onomasticon* el *serrat de la Roca del Quadro*, recollit a Gualter (la Noguera), i de l'*Atles topogràfic de Catalunya*, els altres dos, el *barranc dels Quadros*, de Vallferosa (Segarra) (però ací els quadros deuen ser els còdols de l'accepció viva), i la partida que consta en el terme de Vilanova de la Barca (Segrià) amb el nom de la *Roca del Quadro*, que es deu referir al tossalet que creiem que s'hi marca, el qual no creiem pas que pugui ser de roca dura, ans més aviat de mena gredosa, d'acord amb la constitució geològica de la zona, *de sauló*, com ens digué una persona nascuda al poble.

L'esmentada ultracorrecció de *ò* a *ua* pot afectar també *còdol*. Coromines retreu, per exemple, un paratge molt rocós d'Alsamora, al Montsec, dit *los Quàdols*. ♦

BIBLIOGRAFIA

- Atles topogràfic de Catalunya*, 1:50.000, 3 vols., Institut Cartogràfic de Catalunya - Enciclopèdia Catalana S.A., Barcelona 1995 (ATC).
- COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Curial - «la Caixa», Barcelona 1980-81 (DECat).
- *Onomasticon Cataloniae* (I-VIII), Curial - «la Caixa», Barcelona 1989.
- DCVB: *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll.
- DOMINGO I FRANCÀS, Carles, *Els noms de les formes de relleu*, Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1997.
- «Els noms de relleu del Moianès», *Modilianum*, núm. 33, 2005.
- El Moianès*, mapa 1:30.000, Ed. Piolet, Barcelona 2004.
- ERILL I PINYOT, Gustau, *Monistrol de Calders: el poble dels pagesos enginyers*, Ajuntament de Calders - Diputació de Barcelona, Barcelona 2006.
- GARCIA PEY, Enric, *Castellcir, recull onomàstic*, Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 2005.
- *Recull onomàstic de Sant Quirze Safaja*, Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 2007.
- Gran enciclopèdia catalana*, 15 vols., 1ª ed., Barcelona 1969-1993.
- Gran geografia comarcal de Catalunya*, diversos autors, 19 vols., Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1981-1985.
- MASCARÓ PASSARIUS, Josep, *Corpus de toponímia de mallorca*, 6 vols., Gràfiques Miramar, Palma 1962-1967.
- Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 2003.
- ORDINAS GARAU, Antoni, *Geografia i toponímia a les Illes Balears*, Ed. Moll, Mallorca 2001.
- PEREA SIMON, Eugeni, *La geografia i la història de Mont-ral a través de la onomàstica*, Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1994.
- RIERA, Carles, *Documents de 1852 d'interès per a la toponímia del Moianès*, edició, inventaris i comentaris, *Modilianum*, núm. 17, 1997.
- VINYETA, Ramon, *Les Gorgues*, 2ª ed., Ed. Montblanc, Barcelona 1961.

LLIBRES PUBLICATS PER LLENGUA NACIOANI

VENDA:

- Centre St. Pere Apòstol (St. Pere més Alt, 25).

Pregunteu per Albert: preu: 8 €

VENDA:

- Llibreria ONA (Gran Via, 654). Preu: 12 €
- La Central (c. Elisabets, 6). Preu: 12 €
- Centre St. Pere Apòstol (St. Pere més Alt, 25). Pregunteu per Albert. Preu: 8 €

VENDA:

- Llibreria ONA (Gran Via, 654). Preu: 18 €
- Centre St. Pere Apòstol (St. Pere més Alt, 25). Pregunteu per Albert. Preu: 18 €